

Muharem Omerdić

TRAKTAT O VRLINAMA DŽEMATA HADŽI MUSTAFE PRUŠČAKA

Malu bosansku varošicu Prusac (stari nazivi: Biograd i Akhisar) proslavilo je nekoliko znamenitih ličnosti kao što su: Ajvaz-dede, Hasan Kafija, Ahmed Hadžinesimović, Ibrahim Pruščak, Sulejman-aga Pruščak, hadži Mustafa Pruščak i dr. Nesumnjivo, do danas je, s razlogom, najveća pažnja posvećena Hasanu Kafiji, mada se i drugim spomenutim ličnostima davala odgovarajuća pažnja shodno raspoloživoj građi i njihovoj zaostavštini.

U posljednje vrijeme posebna je pažnja ukazana hadži Mustafi Pruščaku (Mustafa ibn Muhammad al-Akhisari al-Bosnavi), posebno od strane dr Omera Nakićevića koji je ovog autora predstavio kao našeg značajnog stručnjaka za Poslanikovu tradiciju (muhaddis) u nekoliko svojih radova.¹

Ovim autorom i njegovim djelom su se bavili još: dr Safvet-beg Bašagić,² Mehmed Handžić,³ Hazim Šabanović,⁴ Muhamed Tajib Okić⁵ i Nevena Krstić.⁶ Možemo reći da su se samo iz rada u rad doradivali već poznati podaci koje je naveo Bašagić, bar što se tiče Pruščakovog životopisa, dok su Okić, Krstićeva i donekle Šabanović dali značajne priloge boljem poznavanju njegovih djela. Tako je Krstićeva uložila veliki trud i umješnost u cjelovitom prevođenju i obradi Pruščakovog djela *Risala fi-al-kahva wad-duhan wa al-ašrubā*.⁷ Nakićević

¹ Dr Omer Nakićević, »Izučavanje hadisa u našim krajevima do polovine XIX vijeka«, *Glasnik VIS*, 1983, XLVI, 5, str. 516—517; »Muhaddis Mustafa Pruščak«, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 1985, XI—XII, str. 3—17; *Uvod u hadiske znanosti*, Sarajevo, 1986, str. 166—167; »Izučavanje hadisa u našim krajevima do XVII vijeka«, *Glasnik VIS*, 1983, XLVI, 5, str. 618; *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole u BiH od XV do XVII vijeka (Sarajevo, Mostar, Prusac)*, doktorski rad, neobjavljeno.

² Dr Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, drugo izdanje, Sarajevo, 1986, str. 196—198; *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u turskoj carevini*, drugo izdanje, Sarajevo, 1986, str. 403.

³ Mehmed Handžić, *Književni rad bosansko-hercegovačkih Muslimana*, Sarajevo, 1933, str. 10.

⁴ Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo, 1973, str. 470—479.

⁵ Muhamed Tajib Okić, *Islamska tradicija*, Sarajevo, 1936, preštampano iz Gajretovog Kalendara za 1937. godinu.

⁶ Nevena Krstić, »Mustafa ibn Muhammed al-Akhisari (Pruščanin): *Rasprava o kafi, duhanu i opojnim pićima*«, *POF*, 1974, XX—XXI, str. 71—107.

⁷ *Ibid*, str. 71—107.

je otišao dalje u proučavanju ovog autora, posebno kroz analizu i predstavljanje njegovog djela *Ar-Râdî li al-murtadî*.⁸

Nedavno se u *Zborniku radova Islamskog teološkog fakulteta* u Sarajevu pojavio rad mr Nijaza Šukrića *Etika milosrđa ili Traktat o samilosti i sažaljenju spram živih stvorenja od h. Mustafe sina Muhammeda Pruščaka* u kojem je ovaj autor predstavljen kao pažen etičar i humanista. Rad je sam po sebi značajan, kao i po radi toga što je mr Šukrić donio nekoliko novih podataka o Pruščaku i integralni prijevod djela na naš jezik *Risala fi arrahma wa aš-šafaqa 'ala al-halq*.^{8a}

Prema pobuđenom zanimanju za ovog autora, nadamo se da ćemo uskoro imati prevedena sva postojeća sačuvana njegova djela, što bi bio ogroman doprinos nauci i našoj ukupnoj kulturnoj baštini.

Krajem 17. ili početkom 18. vijeka hadži Mustafa Pruščak je rođen u Pruscu, gdje je, najvjerovatnije, završio medresu, a potom se otisnuo u Kairo gdje je završio Iskender-pašinu medresu. U tom gradu je, vrlo moguće, pohađao i predavanja na Al-Azharu. Nakon položenih ispita i dobijanja diplome,⁹ sa velikim znanjem i iskustvom vraća se u rodni Prusac gdje službuje kao profesor a kasnije i kao muftija. Umro je 1169/1755. godine.¹⁰

Bašagić, a i za njega svi autori koji su pisali o Pruščaku, navode da je umro u Pruscu. Ako bismo prihvatili ovu verziju onda je najvjerovatnije da se njegov mezar nalazi u haremu nekadašnje džamije na Gečetu gdje ima nekoliko starih velikih mišana bez tariha.

Do danas je utvrđeno da je Pruščak napisao slijedeća djela:

— *Risala fi hukm al-qahva wad-duhan wa al-âšruba*,¹¹

— *Ar-Râdî li al-murtadî*,¹²

— *Risala fi ar-rahma wa-š-šafaqa 'ala al-halq*,¹³

— *Risala fi fadail al-džama'a*,¹⁴

— *Tabšir al-guzât*,¹⁵

— *Risala az-zâkir fi zijara ahl al-maqâbir*,¹⁶

— *Risala fi savm as-sitti min šawwâl*,¹⁷

⁸ O. Nakićević, »Muhaddis Mustafa Pruščak«, *ibid*, str. 6—17.

^{8a} Mr Nijaz Šukrić, »*Etika milosrđa ili Traktat o samilosti i sažaljenju spram živih stvorenja od h. Mustafe sina Muhammeda Pruščaka (?—1169/1755—56)*«, *Zbornik radova Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 1987, sv. 2, str. 155—204.

⁹ Diplomom je dobio 1133/1720. godine. Prema tekstu diplome stekao je pravo da predaje: hadis, tefsir, kiraet, gramatiku i sintaksu arapskog jezika, retoriku, stilistiku i poeziju. Vidi rukopis u GH biblioteci, br. R-551, str. 115.

¹⁰ O. Nakićević, »Muhaddis...«, *ibid*, str. 3 i 16.

¹¹ N. Krstić, »*Rasprava o kafi...*«, *ibid*, str. 71—107.

¹² T. Okić, *Islamska tradicija*, *ibid*; O. Nakićević, »Muhaddis...«, *ibid*, str. 7—14.

¹³ H. Šabanović, *Književnost...*, *ibid*, str. 475—476.

¹⁴ Vidi u nastavku prevod i obradu ovog djela.

¹⁵ S. Bašagić, *Bošnjaci...*, *ibid*, str. 197—198; H. Šabanović, *Književnost...*, *ibid*, str. 471—474.

¹⁶ H. Šabanović, *ibid*, str. 479.

¹⁷ Kasim Dobrača, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*, GH biblioteka, Sarajevo, 1979, II, str. 601.

Postoji mišljenje da je njegovo djelo *Ustrulab*,¹⁸ ali ostaje da se to utvrdi i naučno verifikuje.

Nas ovdje posebno zanima Pruišćakov *Traktat o vrlinama džemata* (*Risala fi fadila al-džama'a*) koje je i do sada bilo poznato, ali mu nije posvećena značajnija pažnja. S obzirom da je djelo cjelovito, tema koju obrađuje interesantna, a prije svega želimo da se i na ovaj način odužimo ovom učenom profesoru i muftiji, odlučili smo se na njegov prijevod koji ćemo popratiti najneophodnijim bilješkama radi boljeg razumijevanja teksta. Ovo djelo nam otkriva da je Pruišćak bio dobar poznavalac obredoslovlja, obilato je koristio Poslanikove hadise u čijem odabiranju nije bio potpuno kritičan kao što je bio u pisanju nekih drugih svojih djela. Ovo djelo je pisano popularno, u formi pravne rasprave sa elementima vaza (propovijedi). Očito je da ga je autor namijenio širokim muslimanskim slojevima, shvatajući golemu važnost džemata u životu muslimanske zajednice. Kroz cijelo djelo se provlači autorov apel na čuvanje i njegovanje institucije džemata kao jednog od važnih vjerskih određenja koje ima i svoje šire implikacije.

U djelu se pokazuje da je Pruišćak izvanredno vladao arapskim jezikom, da mu je bila dostupna šira literatura koju na nekim mjestima nije najpogodnije citirao. Izlaganje mu karakteriše opredjeljenost ka ehli-sunnetskom učenju po principima hanefijske pravne škole, što je bilo obilježje svih pruišćakih učenjaka. On je bio pravi predstavnik pruišćake teološke škole, od koga i današnja generacija ima šta da nauči.

Traktat o vrlinama džemata se nalazi u rukopisnom kodeksu od pet djela koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu pod br. R-761. Djelo je pisano rukom autora (autograf), napisano krupnijim neshom, papir nešto tamniji, povež poluplatneni, dobro očuvan. Ovaj Traktat je na prvom mjestu u kodeksu, L. 1—3, fol. 1^b—3^b, podijeljen na uvod, dva poglavlja i pogovor.¹⁹

Traktat o vrlinama džemata

Fol. 1^b

Neka je hyala Allahu koji nas je uputio da budemo ljudi srednjeg puta u svim okolnostima i vremenima, i odlikovao nas sa pet dnevnih namaza, što nije dato drugima, i sa obavljanjem istih u džematu. Neka je blagoslov i mir na našeg vjerovjesnika Muhammeda, prvaka među čednima i najčasnijeg među svim stvorenjima, na njegovu porodicu i drugove koji su se borili (za vjeru) i ustrajali u ibadetima i drugim pokornostima.

Potom! Namjera mi je ovdje objasniti jasnim stilom, u formi sažetog izlaganja, vrijednosti skupnog obavljanja namaza (džemat) pišući kratki traktat, u želji da podstaknem vjernike na blagovre-

¹⁸ O. Nakićević, *Uvod u hadiske znanosti*, ibid, str. 167.

¹⁹ Vidi, K. Dobrača, *Katalog...*, ibid, str. 600—602.

meno obavljanje namaza sa ostalim klanjačima, tražeći time zadovoljstvo Gospodara svjetova. U to ime molim braću muslimane da se pomole za mene. Allah upućuje na pravi put i olakšava u svakoj nedaći. Divan li je On zaštitnik i pomagač!

Znaj da je blagovremeno obavljanje namaza u džematu vadžib prema stavu hanefijske škole, koji se smatra najargumentovanijim.²⁰ Imam Al-Munziri²¹ veli: »Od ashaba koji kažu da je džemat fard su: Ibn Mas'ud²² i Abu Musa al-Aš'ari,²³ neka je s njima dvojicom Allah zadovoljan. Osim njih ovog stava su: Ahmed ibn Hambal,²⁴ 'Ata²⁵ i Abu Savr,²⁶ neka im je uzvišeni Allah milostiv.« Ovo je stav onih koji kažu da je džemat fard i da nikom nije dozvoljeno namaz obaviti na drugačiji način ako za tim postoji i najmanja mogućnost.

²⁰ Hanefije kažu: Pet dnevnih namaza obaviti u džematu je sunneti-muekkede (pritrvrđeni sunnet), a ako hoćeš, reci: vadžib! jer je sunneti-muekkede, u stvari, vadžib. Poznato je da je kod hanefija vadžib za stupanj obaveznosti ispod farza, prema tome, izostavljanje vadžiba je manji grijeh nego izostaviti farz. ('Abdurrahman al-Džaziri, *Kitab al-fiqh 'ala al-mazahib al-arba'a*, Kairo, 1972, I, str. 406, nota 1).

²¹ Abu Muhammad Zakijuddin 'Abdulaziz ibn 'Abdulqavijj al-Munziri, (581—656/1185—1258). Rođen je u Egiptu, studirao u Mekki, Damasku, Horanu i Aleksandriji. Pisac je više djela (Brockelmann, G I, 367, S I, 627.)

²² Poznati sahabija, učač i poznavalac Kur'ana. Vrlo rano primio islam, dva puta se iseljavao u Abesiniju, učesnik bitke na Bedru i više kasnijih, ubraja se u krug najbližih ashaba Poslanika (a.s.), iz Poslanikovih usta naučio je napamet 70 sura, učitelj Vjere u Kufi u doba Omera. U zbirkama Buharije i Muslima zabilježeno je 848 hadisa koje on prenosi od Muhammeda (a.s.). Umro je 32/652. godine. Vidi, Halid Muhammed Halid, *Ridžal, havla ar-rasul*, Bejrut, 1973, str. 227—242; *Al-Mawsu'at al-fiqhiyya*, Kuvajt, 1984, I, str. 360.

²³ Abdullah ibn Ka'js ibn Salim Abu Musa al-Aš'ari iz jemenskog plemena Zubayd (ili Zabid). Ubraja se u prvi krug velikih sahabija. Odlikovao se hrabrošću, učenošću, pravednošću i pobožnošću. Jedan je od muhadžira u Abesiniju, Poslanikov misionar u Jemenu i Adenu, namjesnik četvorice halifa u Basri i Kufi, glavnokomandujući u osvajanju Ehvaza i Isbehana, jedan od arbitražnih sudija u sporu između Alije i Muavije. Umro je u Kufi 44/664. godine (*Al-Mawsu'a*, I, ibid, str. 338; H. M. Halid, ibid, str. 743—758.).

²⁴ Ahmed ibn Muhammed ibn Hanbal aš-Šajbani (164—241) 780—855), porijeklom iz Merva, rodio se u Bagdadu, prvak hanbehijske pravne škole, jedan od najvećih islamskih učenjaka. Bio je u žiži problema »halq al-Qur'an« u Ma'munovo i Mu'tesimovo doba, ali je ostao kao žođer na braniku ehli-sunnetskog učenja i vjerovanja. Napisao je veliki broj djela od kojih mu je najpoznatija zbirka *Al-Musnad* od preko 30.000 hadisa.

²⁵ 'Ata' ibn Aslam Abu Rabbah (um. 114/732), pravnik i muhaddis poznati tabiin iz Jemena. Među učitelje mu se ubrajaju: Aiša, Abu Hurayra, Ibn Abbas, Ummi Salama, Abu Sa'id i dr., a on je bio učitelj Avzaiju, Abu Hanifi i dr. Obavljao je dužnost muftije Mekke. Od njega su fetve uzimali Ibn Abbas i Ibn Umer i preporučivali Mekkelijama da koriste njegova pravna mišljenja. Umro je u Mekki. (*Al-Mawsu'a*, I, ibid, str. 360).

²⁶ Abu Abdullah Sufjan ibn Said Masruk as-Savri al-Kufi (97—161/715—778), istaknuti islamski pravnik, muhaddis i akaidolog. Osnivač je posebne šeriatsko-pravne škole koja se vremenom sjedinila sa drugim pravnim školama. Nosilac je počasnog naslova »amir al-mu'minin« u hadisu. Napisao je sedam djela iz raznih područja. Iz hadisa su mu poznata dva: *Al-Džami'u al-kabir* i *Al-Džami'u as-sagir*. Halife Mansur i Al-Mahdi su mu nudili položaj vrhovnog kadije, ali je on to odbio. Umro je u povučeniosti u Basri.

Kod nekih je džemat fardi-kifaje²⁷ i, po njima, ako bi mještani jednog naselja izostavili obavljanje namaza u džematu i klanjali pojedinačno, u osnovi, takav im postupak ne bi bio opravdan, ali, ako bi nekolicina pristupila izvršenju dužnosti namaza u džematu, bio bi valjan namaz i onima koji su ga pojedinačno obavili. Tako navodi Al-Bargili²⁸ u *Glosi na At-Tariqa*.²⁹

Postoji mišljenje da je džemat sunneti-muekkede. U *Al-'Atabiji*³⁰ kaže se: »Većina naučnika autoriteta tvrde da je džemat vadžib, nazivajući ga sunnetom, jer mu je dužnost određena sunnetom, izuzimajući žene«. Abu Jusuf³¹ i Muhammad³² dopuštaju mogućnost prisustva starijih žena u džematu, ali im je u naše vrijeme to zabranjeno, o čemu je izdata i fetva, čak i djevojkama od 15 do 29 godina i staricama od 50 godina pa do kraja njihovog života.

Džuma i bajrami se klanjaju samo u džematu; klanjanje teravije u džematu je nepritrveni sunnet (sunnat al-kiifaya); klanjati vitr-namaz u džematu uz ramazan je mustahab, po jednom stavu; klanjati vitr-namaz u džematu izvan ramazana i nafile je pokuđeno (makruh).

Najmanje dvije osobe čine džemat: imam i još jedno lice, npr. razumno dijete, rob ili slaboumna osoba. Džemat se obavlja u džamiji

²⁷ To je dužnost takvog stepena koju, ako obavi jedna grupa ljudi, i sa ostalih spada obaveza. Ako niko ne obavi, onda su svi griješni i odgovorni.

²⁸ Muhjuddin Muhammad ibn Pir 'Ali al-Bargili (Barkivi), poznati hanefijski pravnik, mufessir, muhaddis, propovjednik, stilista, hereziograf i dr. U kasabi Berki napravio je medresu i bio njen muderris. Odigrao je nezamjenjivu ulogu u prezentaciji ortodoksnog islama na širokom području. Kao pisac je bio vrlo plodan i raznovrstan (*Al-Mawsu'a*, ibid, III, str. 351). Na naš jezik su mu prevedena tri djela: *Vasijjetnama* i *Tuhfat al-mustaršidin*, oba objavljena, te *At-Tariqa al-muhammadiyya*, u rukopisu. Živio je u vremenu od 929—981/1522—1573. godine.

²⁹ *Hašijat 'ala at-tariqa* je napisao Al-Bargili. Pod *At-Tariqa* pretpostavljamo da je autor mislio na *At-tariqa al-muhammadiyya*, ali ostajemo u dilemi, jer je naveo samo prvi dio naslova. Glosa je iz područja vaza, Kur'ana i Hadisa.

³⁰ Nismo mogli utvrditi identitet ovog djela.

³¹ Jusuf Ja'kub ibn Ibrahim ibn Habib al-Ansari (113—183/731—799), najveći nasljednik Abu Hanife. Za vrijeme Hadija, Mehdiya i Haruna ar-Rašida bio je vrhovni kadija. On je prvi nosilac naslova »Qad al-qudat« i prvi učenjak koji je nosio posebnu odjeću. Obzirom da je razradio učenje Abu Hanife, smatra se drugim predstavnikom hanefijskog pravca. Napisao je nekoliko djela (*Al-Mawsu'a* ibid, I, str. 339.) Njegovo kapitalno djelo *Kitabu al-haradž*, na naš jezik je preveo Ibrahim Mehinagić i nalazi se u rukopisu.

³² Muhammed ibn Hasan aš-Šaybani (122—197/739-812), drugi po značaju Abu Hanifin učenik. Poznate su njegove učene rasprave sa Šafijem. Iza sebe je ostavio više napisanih djela.

ili na nekom drugom mjestu.³³ Dopusšteno je predvođenje džemata slaboumnoj osobi,³⁴ kako stoji u *Al-Ašbahu*.³⁵

Ukoliko neko zakasni u džemat, lijepo je (mendub) potražiti drugu džamiju gdje još nije obavljen namaz, od toga izuzimajući Masdžidu al-harem.³⁶

U tom smislu je mišljenje: Ako bi stanovnici jednog naselja napustili džemat, treba ih privoljeti na to, a ako bi džemat napustio pojedinac, protiv njega bi bile preduzete sankcije pritvora ili novčane kazne, od njega se ne bi primalo svjedočenje sve dok ga Vladar ne bi pomilovao i ukinuo mu primjenu tog propisa.³⁷

Nikome se ne daje olakšica za napuštanje džemata izuzev ako za to postoje valjani razlozi. Objašnjenje valjanih razloga će biti navedeno kasnije, kad se bude govorilo o detaljima džematskih propisa, ako Allah dâ.

Kod šafije³⁸ džemat je stroga dužnost (fard). Po jednom drugom njegovom mišljenju džemat je fardi-kifaje, ali bez uslova (.....).³⁹

³³ Uslov za valjanost imameta, između ostalih uslova je i punodobnost, odnosno zrelost (*bulug*). Prema tome, nije dopušteno da punoljetan musliman u farz-namazima slijedi dijete, kojeg su stava trojica imama, osim Šafija, koji smatra da oštroumno dijete može biti imam odraslim muslimanima u fard-namazima osim džume. Što se tiče nafila, tri imama su na stanovištu da je dozvoljeno oštroumnom djetetu da bude imam odraslim, sa izuzetkom Abu Hanife. Međutim, svi su složeni da oštroumno dijete može biti imam djeci (*Al-Džaziri*, *ibid*, I, str. 409).

³⁴ Među uslove valjanosti imameta je i pamet. Imamet nerazumna i luda čovjeka nije priznat. Međutim, ako bi to lice bilo povremeno u stanju odsutnosti razbora, samo u trenutku tog stanja ne može biti imam, a čim se stabilizira njegov razbor može ponovo biti imam. Ovdje su mišljenja svih imama suglasna (*Al-Džaziri*, *ibid*, I, str. 410). Pisac je najvjerojatnije mislio na ovakvu osobu koja samo povremeno gubi razbor, ali ju je svrstao u kategoriju »ludih« lica.

³⁵ *Al-Ašbah wa-annazair* od Zajnuddina ibn Ibrahima ibn Nudžajma al-Mirwiya (um. 970/1562.). Djelo ima komentare, glose i superglose (*GAL*, II, 310).

³⁶ Ko bi zakasnio u džemat u Masdžidu al-haramu klanjaće samostalno ne tražeći drugi džemat izvan te džamije. Ovo je izuzetak zbog vrijednosti Kabe i obavljanja namaza u njezinom haremu.

³⁷ Pravo i obaveza odgovornog lica (ulu al-amr) da brine o javnom redu i miru i da rješava i presuđuje u slučajevima za koje Tekstom nije određena sankcija naziva se *ta'zirom* (ar. 'azzere: spriječiti, pomoći, odgojiti). Dakle, ta'zir sprečava da se ponovi prekršaj, a izricanje i primjena sankcije ima za cilj da prevaspita prestupnika i pomogne mu da se vrati neporočnom životu. (Vidi: Mr Ibrahim Džananović, »Hudud i ta'zir-krivična djela i prekršaji u šerijatskom pravu«, *Zbornik radova Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu*, Sarajevo, 1987, sv. 2, str. 120).

³⁸ Muhammad ibn Idris ibn Abbas ibn 'Usman ibn Šafi iz plemena Kurayš, osnivač šerijatsko-pravne škole koja je nazvana po njemu. Pisac je više djela iz fikha, hadisa i akaida. Pravac mu se proširio u Egiptu, Iraku i Hidžazu. Živio je u vremenu od 150—204/767—819 godine (Ibn Halikan, *Vafayat al-a'ayan*, Kairo, 1892, I, str. 447; *Al-Mawsu'a* *ibid* I, str. 355.).

³⁹ Posljednji redak je odsječen prilikom uvezivanja kodeksa. Obzirom da je tretirano pitanje stava šefijske škole o džematu, pokušaćemo rekonstruisati dio teksta koji nedostaje na osnovu druge literature: »Glavno mišljenje šafijske škole je da je džemat fardi-kifaje. Ako ga obavi jedna

Fol. 2^a

Ko bi obavio namaz izvan džemata, u principu, pogriješio bi. U *Džavhari*^{39a} stoji: Ako bi neko formirao džemat u svojoj kući sa ženom i djecom, postigao bi vrijednost džemata. Ko bi se zarekao da neće klanjati u onom džematu kome je imam oštroomno dijete, dužan je prekršiti zakletvu.

U *Al-Faraidu*⁴⁰ stoji: Izostavljanje džemata je običaj haridžija i šiija.

Uzvišeni Allah veli u suri Nûn: »... a bili su pozvani da licem na tle padaju dok su živi i zdravi bili«,⁴¹ t.j. na ovom svijetu su pozivani na propisane namaze sa ezanom i ikametom, tako da su slušali poziv: Dođi na namaz! Dođi na spas! a nisu se odazivali premda su bili zdravi.

Ka'b al-Ahbar⁴² kaže: »Bogami, ovaj ajet nije objavljen ni zbog čega drugog nego zbog onih koji su okrenuli leđa džematu«.

Prenosi se od Abu Sa'ida al-Hudrija⁴³ da je Božiji Poslanik (a. s.) kazao: »Kada vidite jednog čovjeka da redovito ide u džamiju, posvjedočite mu da je vjernik. Uistinu je uzvišeni Allah rekao: 'Allahove hramove održavaju oni koji u Allaha i u onaj svijet vjeruju...'«⁴⁴ Ovaj Hadis je iz Tirmizijine⁴⁵ zbirke za koji on veli da je »hasen« (dobar).

grupa ljudi, i sa ostalih spada obaveza. Ako se džemat formira u džamiji u jednom gradu, ostali stanovnici tog grada neće biti griješni što su izostali od džemata. Ako stanovnici jednog kraja (pokrajine) obave džemat, sa ostalih stanovnika, koji u tome nisu učestvovali, spala je dužnost« (Al-Džaziri, ibid, I, str. 407, nota 1).

^{39a} *Al-Džavhara an-nira muhtasar as-siradž al-wahhadž fi šarh muhtasar al-guduri* od Abu Bakra ibn Ali ibn Muhammada al-Haddada al-Hanafija (um. 800/1397). Skraćena prerada *As-Siradžu al-wahhadža* od strane autora radi lakše upotrebe (HH, II, 1163; GAL, S I, 296; Dobrača, ibid, II, 198).

⁴⁰ *Al-Faraid* ili *Faraidu Multeka al-abhur*, komentar Multeke od Ismaila ibn Sinana as-Sivasijsa (um. 1048/1638). Osnovano djelo je napisao Ibrahim ibn Muhammad al-Halabi (um. 956/1549.) (Ahlwardt, IV, 149; HH, II, 1815).

⁴¹ Qur'an: LXVIII, 43.

⁴² Abu Mata' al-Humayri Abu Ishak poznat pod nadimkom Ka'b al-Ahbar. Islam je primio u doba Abu Bakra, a po nekim historičarima u vrijeme hilafeta Umera. Prenosilac je »mursal« hadisa. Takođe je prenosio hadise od Aiše i Umera, a od njega su neke hadise prenosili: Muavija, Abu Hurajra, Ibn 'Abbas i dr. Ibn Sa'd ga ubraja u prvu generaciju znamenitih šamskih tabiina i veli da je porijeklom bio Židov pa se obratio u islam u Medini, da se zatim nastanio u Šamu i da je umro 32/652. godine (Ibn Hadžar al-'Askalani, *Tahzib at-tahzib*, Bejrut, nedatirano, VIII, str. 438).

⁴³ Abu Sa'id Sa'd ibn Malik ibn Sinan al-Hudri al-Ansari, sahabija, prenio 1.170 hadisa, fakih, mudžtehid i muftija. Umro 74/693. godine (*al-Mawsu'a*, I, ibid, str. 337).

⁴⁴ Qur'an: IX, 18.

⁴⁵ Poznati sakupljač hadisa (209—279/824—892). Učio je pred Buharijom i drugim kapacitetima hadisa. Veoma je puno proputovao islamskog svijeta u želji za sakupljanjem Poslanikovih hadisa. Najpoznatije mu je djelo *Al-Džami' as-sahih* za koje se veli: Ko ima ovo djelo u kući kao da mu je Poslanik u kući!

Buharija⁴⁶ i Muslim⁴⁷ su zabilježili hadis kog prenosi Abu Hurajra⁴⁸ da je Božiji Poslanik (a. s.) rekao: »Ko rani ujutro u džamiju ili iz nje kasni naveče, Allah mu je osigurao odabran položaj u Džennetu zbog toga što je ranio i kasnio«. »Nazal« je počasni položaj koji se ponudi gostu kada dođe sa jednom grupom ljudi.

U suri Al-Baqara nalaze se riječi Uzvišenog: »... i zajedno s onima koji namaz obavljaju i vi obavljajte.«⁴⁹ Ovim ajetom se podstiče na obavljanje namaza u džematu. Kao da je rečeno: Klanjajte u džematu sa onima koji klanjaju!

U suri Al-Mudžadala stoje riječi uzvišenog Allaha: »... a kad vam se rekne: 'Dignite se', vi se dignite...«⁵⁰ Veli se da su neki ljudi bili tromi za odlazak u džemat kad se na njegov pozovu, pa je tim povodom objavljen ovaj ajet. Prema tome, ajet znači: Kada budete pozvani na namaz, ustajte žurno i ne izvlačite se, i tako se ponašajte u svakom dobru!

Prenosi se da je Ibn Mas'ud rekao: »Ko želi da sutra sretne Allaha kao musliman neka pazi na sve naređene farz-namaze i neka ih obavlja u džematu gdje god bude proučen ezan. Allah je uzakonio pozitivnom praksu vašeg Vjerovjesnika, a džemat je jedan od njegovih praktičnih postupaka (sunnet). Života mi, ako budete klanjali u svojim kućama kao što to čini u svom domu onaj koji je napustio džemat, time je napustio praksu vašeg Vjerovjesnika, a ako napustite praksu vašeg Vjerovjesnika, zalutaćete. Mi se nalazimo u dobu kada će džemat napustiti samo otvoreni licemjer (munafik) čije je licemjerstvo očito. Svako ko se očisti i propisno abdest uzme, a zatim ode u jednu od džamija i u njoj sa džematom klanja, Allah će za svaki korak koji on na tom putu učini dati po jedno dobro (sevab), povisiće mu stepen (deredžu) i izbrisati mu grijeh, makar ti koraci bili kratki. Namaz obavljen u džematu u odnosu na pojedinačno njegovo obavljanje odabraniji je za dvadesetpet stepeni.«

Od Džabira ibn 'Abdullaha⁵¹ prenose se riječi: »Željeli smo se

⁴⁶ Al-Buhari (194—256/810-870), najveći autoritet u hadiskoj nauci. Njegovo najpoznatije djelo je *Sahih al-Buhari*. (Vidi više Ibn Hallikan, ibid, I, str. 455).

⁴⁷ Muslim (204—261/820—875) je drugi autoritet u hadiskoj nauci. Njegovo djelo *Sahih al-Muslim* uživa veliki ugled, pa ga čak neki upoređuju sa Buharijevom zbirkom (Hafiz Abu 'Alī i dr.). Djelo je prevedeno na naš jezik i nalazi se u rukopisu. (Vidi o ovom autoru više: Ibn Hallikan, ibid, II, 91).

⁴⁸ Abdurrahman ibn Sahr Abu Huraya (um. 59/673), istaknuti sahabija, prenosilac preko 5.000 hadisa, sakupljač sopstvene zbirke hadisa *Sahifa Abu Hurayra*, koju je sistematizovao tabiin Hammam ibn Munabbah (40—101/660—719). Svi hadisi ove zbirke su pohranjeni u Hanbalovom *Musnadu*. (H. M. Halid, ibid, str. 533—48; *Al-Mawsu'a*, I, ibid, str. 339).

⁴⁹ Qur'an: II, 43.

⁵⁰ Qur'an: LVIII, 11.

⁵¹ Džabir ibn 'Abdullah ibn 'Umer al-Ansari as-Sullami (um. 78/697), veliki sahabija, posjednik vlastite zbirke hadisa Muhammeda (a. s.). Pristupovao je zavjetu na Akabi, učesnik je 19 vojni, u posljednjim godinama života vodio je kružok (halka) u Poslanikovo džamiji gdje je predavao hadis. Pred kraj života bio je slijep (*Al-Mawsu'a*, I, ibid, str. 345.).

preseliti do džamije i zauzeti slobodan prostor oko nje, pa je to čuo Allahov Poslanik (a. s.), posjetio nas i kazao nam:

Fol. 2^b

'O sinovi Selimetovi! Obaviješten sam da se želite preseliti do džamije?! Rekosmo: »Božiji Poslaniče, daleko smo od džamije, a prostor oko nje je slobodan.« On reče: 'Sinovi Selimetovi! Ostanite gdje ste, jer se bilježi svaka vaša stopa.' Džabir dalje veli: »Poslije toga, više nismo željeli da se preselimo bliže džamiji.«⁵²

Prenosi se od Enesa ibn Malika⁵³ da je Božiji Poslanik (a. s.) rekao: »Ko u džematu klanja četrdeset dana i ne propusti ni jedan rekat, Allah će mu dati dvije povelje: prvu, da je čist od licemjerstva, i drugu, da je siguran od Džehennema.«

Od Abu Hurajraa bilježi se hadis da je Poslanik (a. s.) rekao: »Za licemjerca su najteža dva namaza: jacija i sabah, a da znaju šta im se nudi njima, u džamiju bi išli pa makar pužući.«⁵⁴

Od Abu Hurajraa se prenosi slijedeći hadis: »Kada bi znali ljudi kakve se vrijednosti kriju u tri stvari kod džemata, kocku bi bacali da njih zapadnu, žudeći za njihovim dobrom i blagoslovom, a to su: učenje ezana za namaz, klanjati u zgusnutim safovima i klanjanje u prvom safu.«

Zabilježio je Hâkim⁵⁵ od Abu Umama⁵⁶ koji prenosi da je Vjerovjesnik (a. s.) rekao: »Trojici ljudi Allah je jamac: čovjeku koji krene u borbu na Božijem putu On je jamac da će ga ili usmrtniti pa

⁵² Na margini fol. 2^a stoji bilješka: Muslim, sahih hadis. Našim uvidom u *Sahih al-Muslim* utvrdili smo da ovog hadisa u ovoj verziji nema, ali ima nekoliko sličnih (*Sahih al-Muslim*, II, Bejrut, nedatirano, str. 131).

U drugoj bilješci na margini fol. 2^b stoji: Prenose se riječi Abu Sa'ida al-Hudrija, koji kaže: »Benu Selime su živjeli u okolici Medine, pa su željeli da se presele u blizinu džamije, nakon čega je objavljen ajet: »Mi ćemo, zaista, mrtve oživiti i Mi smo zapisali ono što su uradili i spomenike koje su iza sebe ostavili...« (Qur'an: XXXVI, 12). Tada je Božiji Poslanik rekao: »Vaše se stope bilježe«. Poslije toga oni više nisu bili za preseljenje bliže džamiji, završivši Abu Sa'id (Tirmizi).

⁵³ Enes ibn Malik (um. 93/713). Poslije njegove smrti ostao je od sahabija živ još samo Abu Tufayl Amir ibn Vasila al-Laysi (um. 100/718. ili 10 godina kasnije, u Mekki). Enes je živio u domu Božijeg Poslanika i prenio je 2.286 hadisa.

⁵⁴ Ovaj hadis se nalazi u Buharijevoj i Muslimovoj zbirci i zadovoljava njihove kriterije vjerodostojnosti.

⁵⁵ Abu Abdullah al-Hâkim (um. 405/1014.). Pisac je hadiskog djela *Al-Mustadrak 'ala as-Sahihayn*, gdje je unio one hadise koji odgovaraju uslovima vjerodostojnosti Buharije i Muslima ili jednog od njih. Po nekim kritičarima u ovom djelu ima slabih i lažnih hadisa. Semsuddin az-Zahabi (um. 748/1347) ovo djelo je skratio i preradio dajući mu naslov *Talhis al-Mustadrak*.

⁵⁶ Abu Umama Suddi ibn 'Adžlan ibn Vahb al-Bahili (um. u Homsu, Sirija, 81/700), sahabija, učesnik sukoba na Siffinu na Alinoj strani. On je posljednji ashab koji je umro u Šamu. U Buharijevoj i Muslimovoj zbirci hadisa nalazi se 250 hadisa koje je on prenio (*Al-Mawsu'a* III, ibid, str. 345).

uvesti u Džennet ili će ga vratiti kući sa trofejima ili plijenom; čovjeku koji kasno noću odlazi u džamiju radi namaza On je jamak da će ga poslije smrti uvesti u Džennet ili će mu uzvratiti nagradom kroz materijalno blagostanje; čovjeku koji ulazi u svoju kuću sa selamom.« Veli Hâkim da je ovaj hadis »sahih« (vjerodostojan).

Od Salmana⁵⁷ se prenosi kako je zabilježeno kod Tabaranija⁵⁸ i Bajhakija⁵⁹: »Božiji blagoslov (bereket) je u troje: u džematu, u ranjavanju u pravednoj borbi i u ramazanskom ručku.«

Tirmizi je zabilježio hadis od Enesa (ibn Malika): »Obraduj blještavim sjajem na Sudnjem danu one koji u mrkloj noći posjećuju džamije.«

Od Abu Hurajra se prenosi da je Vjerovjesnik (a. s.) rekao: »Imao sam nakanu da me neko zastupi u imamet u a da ja odem sa nekolicinom i ponese breme drva i zapalim kuće onih koji su čuli ezan, a nisu došli u džamiju.«⁶⁰

Od Hasana al-Basrija⁶¹ prenosi se hadis da je Vjerovjesnik (a. s.) rekao: »Prvo za što će čovjek odgovarati na Sudnjem danu je namaz. Ako ga bude u potpunosti izvršavao, lagodno će mu biti polaganja računa, ali ako bude nedostajalo namaza, Allah će reći melekima: 'Ima li moj rob dobrovoljnih namaza (nafila), pa mu time upotpunite farze.' Ako bude bilo, pa upotpune zaduženi broj, onda će biti nastavljeno polaganje računa za druga djela.«⁶²

Rečeno je:

Ko bude redovito obavljao namaz u džematu, Allah će mu dati pet darova: oslobodiće ga životnih nedaća dok je god živ, sačuvaće ga mučenja u grobu, daće mu Knjigu djela na Sudnjem danu u desnu ruku, preko Sirata će preći brzinom munje i ući će u Džennet bez polaganja računa.

⁵⁷ Salam Abu Abdulah, a nadimci Ibn Islam i Salman al-Hayr, al-Faris itd. (um. 36/656), Poslanikov savjetnik, veliki sahabija i prenosilac mnogih hadisa (H. M. Halid, ibid, 56—74; *Mawsu'a*, III, str. 358).

⁵⁸ Abu Kasim Sulayman ibn Ahmad Taberani (260—360/873—970), napisao je tri hadiska djela *Al-Mu'džam al-kabir*, *Al-Mu'džam al-awsat* i *Al-Mu'džam as-sagir* i više drugih djela. (*Al-Mawsu'a*, II ibid, str. 415).

⁵⁹ Abu Bakr Ahmad ibn Husayn al-Bayhaki (384—458/996—1065) je dao veliki doprinos razvoju hadiske i šeriatsko-pravne nauke. Napisao je dva »sunena« i više drugih djela, po nekima oko hiljadu (*Al-Mawsu'a*, II, ibid, str. 407.).

⁶⁰ Muslim i dr. Obzirom da je ovo bila samo nakana Vjerovjesnika od koje je odustao, to ukazuje na griješnost napuštanja džemata. (Vidi šire tumačenje ovog hadisa: Akrimani, *Šarh hadis arba'in*, 84—91.).

⁶¹ Hasan ibn Abu Hasan Yassar al-Basri (21—110/642—728), poznati islamski naučnik, asketa, tabiin, prenosilac hadisa i značajni predstavnik ehli-sunneta. (*Al-Mawsu'a*, I, ibid, str. 346.).

⁶² Hadis bilježe: Tirmizi, Nesai, Ibn Madže, Darimi, Malik i Tajalisi. Hadis je kategorije »mursel« jer se u njegovom senedu ne spominje sahabija, a Hasan al-Basri nije vidio Poslanika. Ova kategorija hadisa se uzima za »hudždže« kod mnogih muhaddisa i mudžtehida. Što se tiče teksta (*matn*) hadisa, on je sahih, jer ga prenosi veliki broj ljudi i zabilježen je u brojnim hadiskim zbirkama.

Ko, pak, bude zapostavio obavljanje namaza u džematu, Allah će ga kazniti sa dvanaest iskušenja, od kojih su tri na ovom svijetu, tri pri umiranju, tri u grobu i tri na Sudnjem danu. Što se tiče one tri na ovom svijetu, one su: uzeće mu bereket iz stečene imovine, skinuće mu prijaznost sa lica i neće biti omiljen među ljudima. Pri umiranju su: duša od tijela će mu biti rastavljena uz veliku žeđ, ostaće gladan i imaće veliku muku. U grobu su: pitanja meleka Munkira i Nekira, grobska tmina i tjeskoba. Na Sudnjem danu su: teško polaganje računa, Božija srdžba i kazna u Džehennemu.

Fol. 3^a

Od Mudžahida⁶³ se prenosi da je neki čovjek otišao Ibn 'Abbasu⁶⁴ (r. a.) i rekao mu: »Sine Abbasov! Šta veliš o onom čovjeku koji provodi noći u nafili a dane u postu, ali ne posjećuje džemat, ne klanja u džematu i u takvom načinu života umre?« Ibn Abbas mu je odgovorio: »On će u Džehennem!« Taj čovjek je otišao, a nakon jednog kasnijeg susreta opet mu je potvrdio: »On će u Džehennem!«

U *Miškat al-anwaru*⁶⁵ stoji da je Alija (r. a.) rekao: »Pazite da pet dnevnih namaza obavljate u džematu i nemojte u tome posustati. Zaista, kada nastupi Sudnji dan, Allah će na jednu stranu vage (mizana) staviti nebesa, Zemlju, brda, drveće, noć i dan, Sunce, Mjesec, zvijezde, životinje, Arš, Kurs, Džennet i Džehennem, a na drugu stranu vage će staviti sevabe od namaza, pa će samo jedan namaz pretegnuti sve to, pa makar se još na suprotnoj strani objesili meleki, poslanici, ljudi, džini, šejtani, Jedžudž i Medžudž.«

Prenosi se: »Ko bude sprečavao prisustvo džematu, Allah će njemu spriječiti izgovaranje šehadeta prilikom umiranja.«

Prenosilac (Ar-Ravi?) veli:⁶⁶ »Putovali smo sa Božijim Poslanikom (a. s.) kad odnekud izbi jedna deva, dođe do Poslanika i pusti svoj glas« 'Božiji poslanice, zaštiti me, zaštiti me!' ne prestajući da to ponavlja dok za njom ne stiže jedan beduin noseći u rukama golu sablju. Poslanik (a. s.) mu reče: 'Šta hoćeš od ove nezaštićene životinje?' Beduin reče: 'Božiji poslanice, tu devu sam kupio i za nju dao dosta novca, ali je ona jogunasta, ne da se tovariti i bježi mi, pa sam odlučio da je zakoljem i njeno meso i kožu prodam.' Poslanik reče: 'Devo,

⁶³ Abu Hadždžadž Mudžahid ibn Džabir al-Makki (21—103/641—721), pravnik i muhaddis. Tefsir je studirao kod Ibn Abbasa te se okušao i na tom polju ostavivši djelo koje je u novije vrijeme izdato u Kataru (*Al-Mawsu'a*, I, ibid, str. 369).

⁶⁴ Abdullah ibn Abbas al-Kurayši (um. 68/687), veliki ashab i Poslanikov amidžić. Iza sebe je ostavio *Sahifu*, zbirku hadisa, i još nekoliko djela. Poznat je po nazivu »Tardžuman al-Qur'an« (Tumač Kur'ana) na kom području je bio veliki znalac. (Vidi: Muhamed Handžić, *Uvod u tefsirsku i hadisku nauku*, Sarajevo, 1972, str. 48—49). Pred kraj života je oslijepio, ali nije prestao do posljednjeg daha života širiti znanje koje je posjedovao. (*Al-Mawsu'a*, I, ibid, str. 330).

⁶⁵ *Miškat al-anwar fi latif al-ahbar*, zbirka predavanja iz akaida, prava i ahlaka od Abu Hamida al-Gazalija, um. 505/1111. g. (Ahlwardt, VII, 639).

⁶⁶ Autor ne navodi ime prenosioca ovog hadisa zbog čega nije moguće utvrditi njegov identitet.

zašto si jogunasta?' Deva pusti glas: 'Božiji poslanice, ja nisam nepokorna, ali je nemoguće raditi sa ljudima kao što je ovaj čovjek. On je iz plemena koje ne prisustvuje klanjanju jacie — namaza, zaspuprije nego je klanjaju. Ja se bojim da se na njih ne sruči kazna Allahova.' Tad se čovjek pokaja, nakon čega mu je Poslanik predao njegovu devu.⁶⁷

U džemat nisu dužni ići: bolesnik, onaj koga je zahvatila oduzetost, čovjek oronula zdravlja, bogalj kome nedostaje ruka i noga na suprotnim stranama ili samo noga, čovjek koji boluje od paralize, iznemogli starac, slijepac, imao vodiča ili ne, ako je put od njegove kuće do džamije zbog kiše blatnjav pa bi mu stvaralo poteškoće pri hodu.

Izostajanje od džemata opravdava: velika pomrčina, olujni vjetar zbog kog postoji opasnost po imovinu, i to noću a ne danju, ako je na putu neprijatelj ili opasnost od razbojnika. Opravdan je i onaj koji brani zauzeti položaj ili ako je u skrovištu, onaj koji želi krenuti na put, onaj koji dežura kod bolesnika i onaj za kog je već postavljen objed.⁶⁸ Ovako je naveo Al-Haddadi.⁶⁹

Takođe je opravdan izostanak od džemata onome ko se bavi studijama vjerskih znanosti, a ne nekih drugih područja.

Prenosi se da je Vjerovjesnik (a. s.) rekao: »Upravnavajte safove, jer se poravnavanjem safova usavršava namaz.«⁷⁰

Ako ima više ljudi u džematu, najbolji je namaz onome ko stane neposredno iza imama, kao što je u tom smislu rekao Poslanik (a. s.): »Onome ko neposredno klanja iza leđa imama upisuje se stotinu namaza, onome ko je prvi s desne imamove strane sedamdesetpet, sa lijeve pedeset, a svim ostalim po dvadesetpet namaza.«⁷¹

Drugi hadis glasi: »Namaz obavljen u džematu vredniji je od namaza koji je obavljen pojedinačno za sto dvadeset puta.«⁷²

⁶⁷ Sulejman (a. s.) je razumio značenja glasova životinja. To se tvrdi i za Muhammeda (a. s.): (Walid al-A'azami, *Al-Mu'džiza al-muhammadiyye*, Bejrut, 1977, str. 234; Al Bayhaki, *Sunen*, VIII, str. 13; *Al-Bidaya wa an-nihaya*, VI, str. 137; *Asad al-gabe*, III, str. 134 itd.). Za zadnji dio hadisa nismo našli potporu u izvorima.

⁶⁸ Razlozi izostanka od džemata: prolom oblaka, velika hladnoća, kaljuža kojom je teško hodati, bolest, strah od razbojnika, strah od zarobljavanja, slijepilo — nema vodiča, a ne zna put, itd. (Al-Džaziri, *ibid*, I, str. 428.).

⁶⁹ Ali ibn Alawi ibn Ali Husayni Haddadi Ba'lawi, rođen 1004/1634. u Tarimu, Hadremevt. Godine 1079/1668. odselio je u Mekku, pa u Medinu, gdje je umro 1132/1720. (Brock., G II, 407, S II, 566).

⁷⁰ Buharija, Muslim i dr.

⁷¹ Ibnu al-Arak al-Kinani kaže da se ne slaže sa Sujutijem koji je ovaj hadis uvrstio u zbirku apokrifnih hadisa, mada nije objasnio razloge njegove apokrifnosti. Al-Kinani priznaje da u senedu ovog hadisa ima ravija koji su mu nepoznati. (Al-Kinani, *Tenzih aš-šari'a al-marfu'a* . . ., Kairo, nedatirano, II, str. 120.).

⁷² Hadis u navedenoj verziji ne nalazi se u poznatim hadiskim zbirkama, ali u nešto drugačijoj verziji navodi ga Buharija (I, 119) koji u prevodu glasi: »Namaz objavljen u džematu bolji je od namaza objavljenog pojedinačno za dvadeset stepeni«. U drugoj verziji: »... za dvadesetpet stepeni«.

U jednom hadisu se ističe da je Božiji Poslanik primijetio da na sabahskom namazu nedostaje jedan čovjek pa je rekao: »Ko klanja sabah u džematu imaće nagradu kao da je hadž bez greške obavio i umru koja je primljena. Ko klanja podne u džematu nagrada mu je kao da je klanjao dvadesetpet namaza i biće unaprijeđen za sedamdeset stupnjeva, a između dva stupnja razdaljina je kao razdaljina godišnjeg putovanja kroz džennet Firdevs. Ko klanja ikindiju u džematu ima nagradu kao da je oslobodio četiri roba Ismailova roda (a. s.), od kojih je za svakog nagrada kao oslobađanje dvanaest hiljada drugih ljudi.

Fol. 3^b

Ko klanja akšam u džematu ima nagradu kao da je klanjao dvadesetpet namaza i unapređuje se za sedamdeset stepeni, a između dva stepena razdaljina je od godine dana putovanja kroz džennet Adn. Ko klanja jaciju u džematu ima nagradu kao nagradu onog koji je postigao sve vrijednosti lejletu-l-kadra — u njoj postio i nafilu klanjao — pa ga Allah od Džehennema spasio.«⁷³

U slijedećem hadisu se veli: Ko klanja jaciju u džematu kao da je pola noći proveo u namazu, a ko klanja sabah u džematu kao da je cijelu noć proveo u namazu.«⁷⁴

Takođe se u hadisu veli: »Klanjanje namaza jednog dana briše godišnje grijeh.«⁷⁵

I u slijedećem: »Ko želi da se nastani u džennetskim perivojima nek ustraje u džematskom obavljanju namaza.«⁷⁶

U slijedećem se veli: »Ko se abdesti na propisani način u svojoj kući, potom ode u džamiju u namjeri da klanja namaz, za svaki korak koji na tom putu učini ima nagradu (sevab), za svaki ajet koji prouči unapređuje se za jedan stepen (derdžu) i za svaku riječ kojom spomene Allaha (zikr), takođe ima sevab. Ako uđe u džamiju i iskrenog srca se okrene prema Kibli, biće oprošten od grijeha i čist kao na dan kad ga je majka rodila.«⁷⁷

⁷³ Ovog hadisa nema u izvorima, nepoznat je, tekst mu je vjerovatno apokrifan, što se može zaključiti na osnovu drugog apokrifnog hadisa koji se spominje u izvorima u kome se veli da je siromahu klanjanje džume kao hadž... (Al-Kinani, *Tanzih*..., ibid, II, str. 82).

⁷⁴ Buhari, Muslim, Tirmizi, Ibn Madže, Abu Davud, Ahmad i dr. Hadis je sahih. U nekim zbirkama ovaj hadis se donosi sa dva seneda: prvi dio sa jednim, a drugi dio hadisa sa drugim senedom.

⁷⁵ Hadis sa ovakvim tekstom nije poznat. Moguće je da je »asar« od nekog tabiina ili je, vrlo moguće, od samog autora naveden radi podsticanja.

⁷⁶ Ovo je samo dio hadisa kako ga je zabilježio Tirmizi (K. Fiten, 7) i kaže da je hasen-sahih-garib. Drugi dio hadisa od Abdullaha ibn Dinara, a on od Umera: *Fe inne-š-šaytana ma'al-vaḥidi va huva miḥl-isnejni ab'ad*. Prvi dio je hasen, a drugi dio je sahih.

⁷⁷ Tirmizi, I, 37, prenosi ga u istom značenju sa izvjesnim jezičkim razlikama i kaže da je hasenun sahihun; Muslim, II, 32—33; Ibn Madže, I, 6; Malik, II, 1, 30, 31; Ahmad, I, 58, ali ne spominje zadnji dio ovog hadisa: *Va bi kulli ajatin qara-aha daradža*... Prvi dio hadisa je sahih.

U jednoj predaji se veli da je Umama (r. a.) pričao: »Došao je jedan čovjek Božijem Poslaniku u džamiju i rekao mu: 'Božiji poslanice, ja sam počinio grijeh za koji slijedi kazna (hadd) pa je izvrši nada mnom.' Božiji Poslanik na to nije reagovao budući je bio u džamiji. Taj čovjek je ponovio iste riječi, a Poslanik opet nije reagovao. Potom je uslijedio namaz u džematu koji je predvodio Poslanik. Iza namaza je Poslanik krenuo iz džamije, a dotični čovjek ga je pratio u stopu govoreći: 'Ja sam počinio grijeh za koji slijedi kazna pa je izvrši nada mnom.' Tada mu je Poslanik (a. s.) rekao: 'Jesi li se propisno abdestio prije nego si izišao iz svoje kuće? Jesi li, potom, sa nama zajedno klanjao?' Čovjek reče: 'Jesam.' Poslanik će: 'Uzvišeni Allah ti je već oprostio tvoj prekršaj, ili grijeh.«⁷⁸

Abu Hurajra prenosi da je Božiji Poslanik rekao: »Za licemjerce su najteži jacijski i sabahski namaz, a da znaju kakve su nagrade u ta dva namaza išli bi pužući.«⁷⁹

U *Miškat al-anwaru* stoji: Prenosi se da je Božiji Poslanik (a. s.) rekao: »Pozdravljajte se sa pravim Židovima i kršćanima, ali se nemojte pozdravljati sa 'židovima' moga ummeta. »Rekoše mu: »Ko su oni, Božiji poslanice?« Rekao je: »To su oni koji čuju ezan i ikamet, ali ne prisustvuju džematu.«⁸⁰

U *Rawdatu*⁸¹ se navodi hadis kog Ibn Mas'ud pripisuje Poslaniku (merfu'):⁸² »Ne formirajte džemat samo onda kada ima više ljudi. Ko bude samo sa svojom ženom nek i tada formira džemat, makar ne bilo ni jednog muškarca.«⁸³

Od Savrija⁸⁴ se prenose riječi: »Formirajte džemat pa makar to bilo na samom vrhu planine.«

Ovo je zadnje što smo željeli kazati.

⁷⁸ Hadis je sahih. Donose ga Muslim (Tawba, 45), Buhari (Hudud, 27) i Ahmad (V, 252 i 263.).

⁷⁹ Kao pod br. 54.

⁸⁰ U približnoj verziji ovaj hadis navodi Sujuti u *Al-Firdevsu* i kaže da mu nije našao sened. Po Saganiju, hadis je apokrifan. U navedenoj verziji hadis nismo pronašli. Ali al-Kari, *Al-Asrar al-marfu' fi al-ahbar al-mawdu'*, Bejrut, 1971, str. 218.).

⁸¹ Najvjerovatnije da autor misli na djelo *Rawdat al-ahjar fi šarh mašariq al-anwar* od 'Umara ibn Abdulmuhsina al-Arzandžanija (um. 697/1297). Ovo djelo ne spominje ni jedan izvor, što svjedoči da je rijetko. Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu posjeduje jedan vrijedan manuskript ovog djela (R-587) prenesen iz biblioteke Fevzije—medrese iz Travnika. Pod istim naslovom postoji komentar na poznato djelo *Al-Hidaja* od šejhu-l-islama Burhanuddina Ali ibn Bakra al-Marginanija (um. 593/1196), dok nam je pisac komentara nepoznat.

⁸² Hadis koji se pripisuje Poslaniku. Ova kategorija hadisa nema uvijek spojen lanac prenosilaca. U njega se ubraja ono što je Poslanik (a. s.) radio, rekao, njegova odobrenja, kao i hadisi koji govore o njemu. »Merfu'« se dijeli na »merfu'i hakikaten« i »merfu'i hukmen« (M. Handžić, *Uvod...*, ibid, str. 96.).

⁸³ Brojni su hadisi sa ovakvim značenjem od kojih je i onaj kog prenosi Abu-Dharr (r. a.) da je Muhammed (a. s.) rekao: »Dvojica su bolji od jednog, trojica od dvojice, a četvorica od trojice. Dužnost vam je džemat (druženje). Uzvišeni Allah neće okupiti prave moje sljedbenike osim na pravom putu (istini)«.

⁸⁴ Sufjan as-Sawri (97—161/715—777). Ostalo kao pod br. 27.

Allah je najbolji znalac i poznavalac!

Ovaj traktat je napisan rukom Mustafe ibn Muhammada ibn Muhammada al-Akhisarija, Allah nam svima oprostio. Neka je salavat na našeg poslanika Muhammeda, na njegovu porodicu i sve njegove drugove.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الحمد لله الذي جعلنا أمةً وسطاً في الخلال والاوراق
 وفضلنا على كثير منهم بالصلوات الخيرة والجماعات
 والصلوة والسلام على رسولنا محمد سيد الأتقياء وأشرف الموجودين
 وعلى آله واصحابه الذين جهدوا واجتهدوا في العبادات والطاعات
 وبعد فإني أريد أن أبين على وجه الاختصار فضيلة الجماعة
 برسالة مستقلة بقرينة واضحة لترغيب المؤمنين بأداء صلواتهم مع
 المسلمين راجياً لمرضات رب العالمين وطلباً للدعاء آخران المسلمين
 • انه موفق وميسر لكل عسيره فتم المولى ونعم النصير •••

أعلم ان أداء الصلاة بالجماعة واجبة على القول الاقوى عند المخنفية
 وقال الامام البندري ومن قال بفرعية الجماعة من الصحابة ابن جبر
 وابوموسى الأشعري رضي الله عنهما ومن غيرهما احمد بن حنبل وعطاء ابونور
 رحمهم الله تعالى فعلى من قال ان الجماعة فرض لا يجوز الصلاة بدونها مع القدرة
 عليها وعند البعض فرض كفاية فعلى هذا لو تركوا من قربة الصلاة مع الجماعة لم يطوا
 فرأى لا يجوز صلاتهم أصلاً وان فعل البعض يجوز للباقيين كذا ذكره البركوي في حاشيته الطرية
 وقيل انها سنة مؤكدة وفي الصحابة قال عامة الشايع انها واجبة وقتها سنة
 لو بها بالسنة لا للنساء وحوز ابونوف ومحمد خصمير الهانز لكن في زماننا نحن
 عن خصمير الجماعة وعلى الصغرى والاشابة من لها خمسة سنة التسع وعشرون
 والحمد من مابين الابرار والجماعة شرط في جمعة وعيد وفي الترابيح سنة كفاية وفي
 وتر رمضان مستحبة على قول ولا وتر غيره وتطوع سبيل التذامى مكرهه واقول الجماعة
 اثنتان واحد مع الامام ولو معترابوا ملكاً او جنياً مسجد او غيره ونعم امامة للمسلمين كذا
 في الاشياء ولو قامت نوب طلبها في مسجد آخر الا ان المسجد الحرام ونحوه حتى لو تركها
 اهل مصر لقولوا ان تركها حرام وحسن ويعذر ولو بالمال ولا تقبل شهادة الاثابة
 بدعة الامام وعدم مراعاة ولا يرضى لاعد تركها الا للغير وسيجوز بيان الاعداء في
 في شأنا الله على وليه الشافعي ان الجماعة فرض وفي قول فرض كفاية ولكن على

SUMMARY

»TREATISE ON THE VIRTUE OF COLLECTIVE PRAYER« BY HADŽI MUSTAFA PRUŠČAK

Great interest appeared recently concerning research into the literary inheritance of Hadži Mustafa Pruščak, a famous scholar and the mufti of Prusac who died 1755.

As well as the translation of his work »Treatise on the Virtue of Collective Prayer«, some legends about him circulate even nowadays among the residents of his native place. These legends are presented here too.

This work, here translated and supplied with rich comments, is of considerable significance. It reveals Pruščak's inclinations toward the writing of popular texts understandable to the widest social layers of the Muslim population. The copy used here is the original manuscript preserved at the Gazi Husrevbeg Library.

The work is written in the form of a legal treatise with the elements of a sermon concerning the virtues of collective prayer.

It is evident from the text that the author referred a wide choice of literature.